

Маленький принц
Антуан де Сент-Екзюпері

Переклад: Анатолій Жаловський
Ілюстрації – Антуан де Сент-Екзюпері

Леонові Верту

Даруйте мені, дітки, що я присвятив цю книжку дорослому. У мене дуже поважне виправдання: той дорослий — мій найкращий приятель. Є й друге виправдання: той дорослий може зрозуміти все на світі, навіть дитячі книжки. І нарешті третє: дорослий живе у Франції, зазнає там голоду й холоду. Йому так треба, щоб його хтось потішив. Та коли все це не може виправдати, то я згоден присвятити отсю книжечку тому хлопцеві, яким був колись мій дорослий приятель. Усі-бо дорослі спершу були дітьми, тільки мало хто з них про теє пам'ятає. Отож я виправлю присвяту:

Леонові Верту, коли він був маленьким

І

Коли мав я шість років, у книжці під назвою "Билиці" — там про тропічні ліси розповідалося — побачив якомсь химерний малюнок. На малюнку здоровезний удав ковтав якогось хижака. Ось копія того малюнка.

У книжці було написано: "Удав ковтає свою жертву цілою, не прожовуючи. Після цього він не може й ворухнутися, спить собі півроку, аж поки перетравить їжу".

Я чимало думав про сповнене пригод життя в джунглях та й собі намалював кольоровим олівцем мій перший малюнок. Малюнок № 1. Ось що я зобразив.

Я показав цей твір дорослим і спитав, чи не лякає він їх.

А мені на те:

— Чого б то капелюх нас лякав?

Але ж то був не капелюх. То був удав, що проковтнув слона. Тоді я зобразив удава в розрізі, аби дорослим було зрозуміліше. Їм завжди треба все тлумачити. Ось мій малюнок № 2.

Дорослі порадили мені не малювати більше гаддя ні в натурі, ні в розрізі, а краще

цікавитися географією, історією, математикою та граматиною. Отак і сталося, що я в шість років зрікся блискучої малярської кар'єри. Зазнавши провалу з малюнками № 1 і №2, я геть зневірився в собі. Дорослі такі нетямовиті, а діти просто не в змозі розжовувати їм усе. Отож я мусив обрати собі інше ремесло, і я навчився керувати літаками. Я облетів майже цілий світ. І географія, сказати по щирості, стала мені у великій пригоді. Я умів з першого погляду одрізнити Китай од Арізони. То вельми корисно, надто як уночі з курсу зіб'єшся.

На своєму віку я зустрічав чимало всяких поважних людей і мав з ними стосунки. Жив довго між дорослих. Бачив їх зовсім близько. І від того моя думка про них не покращала.

Коли мені здивався дорослий, людина ніби-то кмітлива, я поцікавився його думкою про свій малюнок №1, який я беріг. Хотілося знати, чи він справді може второпати. Але дорослий незмінно відповідав мені: "Це капелюх". Тоді я вже не говорив з ним ні про полозів, ні про тропічні ліси, ні про зорі. Я пристосовувався до його тям. Заводив з ним мову про гольф і бридж, про політику і краватки. І дорослий так тішився: познайомитися з такою розважливою людиною.

II

Так жив я сам-один, не маючи нікого, з ким міг погомоніти-порадитися, аж до аварії, що спіткала мене шість років тому в Сахарі. Почав давати збої двигун мого літака. Ні механік, ні пасажери зі мною не летіли, довелося поратися самому, хоч ремонт був складний. Тут таке: або пан, або пропав. Питної води я мав ледве на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тридев'ять земель від будь-якої людської оселі. Я був ще самотніший, ніж потерпілий на плоту посеред океану. Уявіть собі мій подив, коли на зорі мене збудив якийсь чудний голосочок.

Він сказав:

— Прошу... намалюй мені баранця.

— Га?

— Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене громом ударило. Старанно протер очі. Пильно роззирнувся навкруг. І побачив дивовижного хлопчика, що поважно мене розглядав. Ось його найкращий портрет, якого мені пощастило згодом намалювати. Та, звісно, на моєму малюнку він далеко не такий гарний, як був насправді. Не я тут виною. Коли я мав шість років, дорослі відбили у мене охоту до того, щоб стати художником, і я тільки й навчився, що малювати удавів — у натурі та в розрізі.

Отож я виряченими від подиву очима дивився на цю прояву. Не забувайте, що я був за тридев'ять земель, на безлюдді. А проте зовсім не здавалося, щоб це хлоп'я заблукало або вкрай зморилося чи вмирає з голоду, спраги або зі страху. На око годі було сказати, що це дитина, яка загубилася серед пустелі, запропастилася край світу. Нарешті до мене вернулася мова, і я сказав:

— А... що ти тут робиш?

Та він знову попросив тихо й вельми поважно:

— Прошу... намалюй мені баранця...

Таємнича поява так вразила мене, що я не посмів відмовитися. І хоч яким безглуздям це могло здатися тут, за тридев'ять земель від людей, коли на мене чигала смерть, я добув із кишені аркуш паперу та самописку. Але одразу ж згадав, що вчився передусім географії, історії, математики та граматики, і сказав хлопцеві (трохи навіть сердито), що не вмію малювати. Він відмовив:

— Байдуже. Намалюй мені баранця.

Я зроду не малював баранів і тому відтворив для нього один із двох малюнків, що тільки й умів малювати: удава в натурі. І здивувався непогано, коли хлоп'я відмовило:

— Та ні! Я не хочу слона в удаві. Удав дуже небезпечний, а слон надто здоровенний. У мене все маленьке. Мені треба баранця. Намалюй баранця.

І я намалював.

Він глянув пильно та й каже:

— Ні! Цей баранець зовсім хирявий. Намалюй іншого.

Я намалював.

Мій приятель усміхнувся лагідно й поблажливо:

— Ти ж добре бачиш — це не баранець, а баранисько. Ще й рогатий...

Тоді я зобразив ще одного.

Та він забракував і цей малюнок:

— Це надто старий. Я хочу такого баранця, щоб жив довго.

І тут мені терпець урвався — адже треба було якнайхутчій розбирати й лагодити двигун, — і я награмузляв такий малюнок.

І заявив:

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, який тобі до вподоби.

Я був неабияк вражений, побачивши, як заяснів мій юний суддя:

— Саме такого я й хотів! Як ти гадаєш, багато паші треба для цього баранця?

— А хіба що?

— Таж у мене вдома все маленьке.

— Йому, певне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранчика.

Хлопчик схилив голову над малюнком.

— Не такий він і маленький! Гляньно, він заснув...

Так я познайомився з маленьким принцом.

III

Збігло чимало часу, поки я втямив, звідки він узявся. Маленький принц про все допитувався в мене, зате моїх питань, здавалося, не чув. Лише з випадково зронених слів мені погано все стало зрозумілим. Так, побачивши мій літак уперше (я не малюватиму літака — для мене це дуже морочливо), він спитав:

— Що то за штуковина?

— То не штуковина. Ця річ літає. Це літак. Мій літак.

І я гордо розтлумачив йому, що вмію літати. Тоді він вигукнув:

— Як? Ти упав з неба?

— Авжеж, — відказав я скромно.

— От дивина!

І маленький принц так голосно зареготав, що мені стало досадно. Я хочу, щоб моєму лихові бодай співчували. Потім він додав:

— Отже, і ти прибув з неба. А з якої планети?

Ось де розгадка його таємничої появи тут, у пустелі!

— То ти потрапив сюди з іншої планети? — гостро спитав я.

Та він не відповів. Розглядаючи мого літака, він тихо хитав головою:

— Але ж на ньому ти не міг прилетіти здалеку...

І надовго поринув у роздуми. Потім дістав з кишені мого баранця і почав роздивлятися цей скарб.

Уявляєте, як зацікавило мене оте напіввизнання, ота загадка про інші планети. Я спробував дізнатися більше.

— Звідки ж ти прибув, хлопче? Де твій дім? Куди ти хочеш забрати мого баранця?

На хвилю він замислився, потім промовив:

— Добре, що ти дав мені ящик: баранець тут ночуватиме, це буде його оселя.

— Атож. А коли ти шануватимешся, я дам тобі ще й мотузок, щоб припинати його удень. І пакіл.

Мої слова нібито прикро вразили маленького принца.

— Припинати? Яке безглуздя!

— Бач, коли його не припнеш, він залізе в шкоду або втече.

Мій приятель знову засміявся:

— А куди ж, по-твоєму, йому тікати?

— Будь-куди. Просто перед собою, куди очі світять.

Тоді маленький принц зауважив серйозно:

— Ілусте, у мене там усе дуже маленьке.

І дещо журливо додав:

— Коли йти просто перед собою, куди очі світять, то далеко не зайдеш.

IV

Так я довідався про ще одну важливу річ: його рідна планета завбільшки десь із хату!

А втім, це й не так уже мене здивувало. Я добре знав, що, крім таких великих планет, як-от Земля, Юпітер, Марс, Венера, уже давно названих, є сила інших, і між них такі маленькі, що їх нелегко побачити навіть у телескоп. Коли астроном відкриває таку планетку, він дає їй не ймення, а номер. Називає, скажімо, астероїд 3251.

Я маю всі підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, астероїд В-612. Цей астероїд бачили лишень раз, 1909 року, його помітив у телескоп один астроном турецький.

Астроном доповів тоді, навівши всі докази, про своє відкриття на міжнародному

астрономічному з'їзді. Але він був одягнений у східні шати, і йому ніхто не повірив. Отакі ті дорослі!

На щастя для астероїда В-612, султан турецький звелів своєму народові під страхом смертної кари носити європейське вбрання. 1920 року астроном — тепер уже в чепурній парі знову доповів про своє відкриття. Цього разу з ним погодилися геть усі.

Я розповів вам такі подробиці про астероїд В-612 і навіть назвав його номер усе через отих самих дорослих. Дорослі полюбляють цифри. Коли розповідаєш їм про свого нового приятеля, вони зроду не поцікавляться найістотнішим. Зроду вони не спитають: "А який у нього голос? Які ігри він любить? Чи колекціонує метеликів?" Натомість питають: "Скільки йому літ? Скільки у нього братів? Скільки він важить? Скільки його батько заробляє?" І потім гадають, що вже знають людину.

Якщо скажеш дорослим: "Я бачив гарний будиночок цегляного кольору, на вікнах герань, а на даху голубів", вони не можуть уявити його собі. Їм треба сказати так: "Я бачив будинок на сто тисяч франків". Тоді вони вигукують: "Яка розкіш!"

Отож, коли їм скажеш: "Маленький принц справді існував, ось вам докази: він був славний, він сміявся і хотів баранця, а як тобі хочеться баранця, то ти існуєш", коли їм скажеш так, вони лише знизять плечима і назвуть тебе дитиною. Але якщо скажеш їм: "Планета, з якої він прилетів, астероїд В-612", це їх переконає, і вони дадуть спокій, не в'язнутимуть із розпитами. Отакі ті дорослі! Не треба на них сердитися. Діти мають бути до тих дорослих вельми поблажливі.

А ми ж бо розуміємося на житті, і ми, звісно, не дуже зважаємо на ту циферію. Я залюбки почав би цю повість так, як починають якусь казку. Почин би я вивів такий:

"Був собі маленький принц, і жив він на планетці, трошечки більшій від нього самого, і дуже тому принцові хотілося мати друга..." Ті, хто розуміється на житті, відразу б побачили, що все це щирісінька правда.

Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали лише для розваги. Мені стає дуже боляче, коли я згадую свого маленького приятеля й розповідаю про нього. Уже минуло шість років відтоді, як він зі своїм баранцем покинув мене. І я силкуюся розповісти про нього, щоб не забути його. Живий жаль бере, коли забувають друзів. Не кожен має друга. І я можу стати таким, як дорослі, котрі нічим не цікавляться, окрім своєї циферії. От я ще й тому купив коробочку з фарбами та олівці. Нелегко в мої літа знову братися до малювання, якщо за все життя лише й зобразив, що удава в натурі та в розрізі — колись там у шість років! Я, звісно, намагатимусь якнайліпше передати схожість. Я зовсім не певен, що мені з цим пощастить. На одному малюнку виходить вдало, на іншому портрет зовсім не схожий. Я можу схибити і щодо зросту. Ось тут маленький принц завеликий. А он там він замаленький. Я вже вагаюсь, згадуючи барву його одягу. Тож мазюкаю і так і сяк, навмання. Можу, зрештою, помилитися і в деяких важливих подробицях. Ви вже даруйте. Мій приятель ніколи нічого мені не пояснював. Певне, гадав, що я такий самий, як і він. Але я, на жаль, не вмію побачити баранця крізь стінки ящика.

Певне, я трохи скидаюся на дорослих. Очевидно, дещо постарів.

✓

Щодень я дізнавався щось про його планету, про те, як він покинув її і як мандрував по

світах. Він розповідав про це поступово, і то принагідно. Отак третього дня я дізнався про трагедію з баобабами.

Це також сталося завдяки баранцеві. Маленького принца обсіли тяжкі сумніви, і він раптом спитав мене:

— А правда, що баранці їдять кущі?

— Авжеж, правда.

— О, я радий!

Я не второпав, чому так важливо, щоб баранці їли кущі. Але маленький принц додав:

— То вони їдять і баобаби?

Я сказав маленькому принцові, що баобаби не кущі, а височенні, з дзвіницею, дерева, і хоч би він привів навіть цілий табун слонів, то й вони не з'їдять і одного баобаба.

Почувши про табун слонів, маленький принц засміявся:

— Їх би довелося поставити один на одного...

А далі промовив розважливо:

— Баобаби, поки виростуть, бувають зовсім маленькі.

— А й справді. Але навіщо тобі, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— А то як же! — одказав він, ніби йшлося про щось цілком очевидне. І мені довелося добре поміркувати, поки я здогадався, в чому тут річ.

Справді, на планеті маленького принца, як і на всіх інших планетах, росли трава і бур'ян.

Отож є там добре насіння доброго, корисного зілля і погане насіння поганого зілля, бур'яну. Але насіння невидиме. Воно спить, сховане в землі, аж поки якійсь насініні заманеться прокинутись. Тоді воно потягається і спершу неспішно пускає до сонця паросток — безневинну чарівну муравочку. Якщо це редиска або троянда, хай собі здорові ростуть. А коли це якийсь бур'ян, треба його одразу, як тільки розпізнаєш пагін, виполоти з корінням. Ну, а на планеті маленького принца було жахливе насіння... Це насіння баобабів. Земля на планеті була вражена тим насінням. А баобаб — така рослина, що коли не розпізнаєш її вчасно, то вже ніколи не позбудишся. Він захарастить цілу планету. Він пониже її своїм корінням. А якщо планета дуже маленька, а баобабів забагато, вони роздеруть її на клаті.

— Є такий закон, — сказав мені згодом маленький принц. — Причепурився сам уранці, причепури гарненько і свою планету. Треба полоти баобаби зараз же, як тільки побачиш, що то не троянди, бо молоді пагінці троянд і баобабів майже однакові. Ця праця дуже нудна, але зовсім легка.

Якось він порадив мені постаратися намалювати такий гарний малюнок, щоб усе це гаразд затирили діти і моєї планети.

— Якщо колись вони вирушать у мандри, — сказав він, — це їм стане в пригоді. Іноді якусь свою роботу можна й відкласти, нічого від того не станеться. Але з баобабами відкладати годі — тоді чекай лиха. Я знав одну планету, там жив лінтюх. Він не звернув уваги на три кущики...

З оповіді маленького принца я зобразив цю планету. Я не люблю повчального тону.

Та люди так мало знають, скільки шкоди від баобабів, а небезпека для того, хто потрапив би на астероїд, від них така велика, що цього разу я роблю виняток і порушую свою стриманість. "Діти! — кажу я.— Стережіться баобабів!" Я хотів застерегти моїх приятелів від небезпеки, що давно чигає на них, а вони не знають цього, як не знав я сам раніше, хотів попередити їх і тим-то так завзято працював над цим малюнком. Словом, моє повчання варте тієї праці. Можливо, ви запитаете: чому в цій книжечці немає ще таких показних малюнків, як отсей із баобабамі? Відповідь вельми проста: я старався їх намалювати, але нічого не вийшло. А коли малював баобаби, мене запалювала думка, що це річ невідкладна.

VI

О маленький принце! Потроху я зрозумів твоє невеселе життя. Довший час ти мав лише одну розвагу: милуватися вечірнім сонцем. Я дізнався про це вранці четвертого дня, коли ти мовив мені:

— Я дуже люблю призахідне сонце. Ходімо подивимось, як сонце заходить.

— Але ж доведеться почекати...

— Чекати? Чого?

— Щоб сонце сіло.

Спершу ти дуже здивувався, а потім засміявся сам із себе і мовив:

— Мені все здається, ніби я вдома!

І справді. Всім відомо, що коли в Америці полудень, у Франції вже вечоріє. І аби за одну хвилину перенестися до Франції, можна було б подивитись, як там сідає сонце. На жаль, до Франції неблизький світ. А на твоїй планетці тобі досить було пересунути свого стільця на крок, другий. І ти бачив захід сонця щоразу, коли тільки бажав...

— Якось за один день я бачив захід сонця сорок три рази!

І трохи перегодом ти додав:

— Бачиш... коли стає дуже сумно, втішно помилуватися, як сідає сонце.

— Виходить, того дня, коли ти бачив захід сонця сорок три рази, тобі було дуже сумно?

Але маленький принц не відповів.

VII

П'ятого дня, знов-таки завдяки баранцеві, я довідався про таємниці життя маленького принца. Він спитав зненацька, навпростець, ніби це було наслідком довгих мовчазних роздумів:

— Якщо баранець їсть кущі, то він і квіти їсть?

— Баранець їсть усе, що попадеться.

— Навіть квіти з колючками?

— Авжеж, навіть квіти з колючками.

— Навіщо ж тоді колючки?

Цього я не знав. Я саме порався: ніяк не міг одгвинтити в двигуні міцно закручений шуруп. Мене дуже турбувало, чим обернулася вимушена посадка: питної води лишалось обмаль, і я вже боявся найгіршого.

— Нащо ж ті колючки?

Як уже маленький принц про щось питав, він не заспокоювався, поки не діставав відповіді.

Шуруп той дався мені взнаки, і я сказав навмання:

— Колючки ні на що не потрібні, квіти випускають їх просто од злості!

— О!

Відтак, трохи помовчавши, гукнув майже сердито:

— Я тобі не вірю. Квіти такі кволі. І простодушні. І вони підбадьорюють себе.

Гадають, що колючі вони страшніші...

Я не відповів нічого. В ту хвилину я казав собі: "Якщо цей шуруп і зараз не піддасться, я розтрошу його молотком".

Маленький принц знов перебив мої думки:

— І ти гадаєш, що квіти...

— Де ж пак! Нічого я не гадаю! Я відповів тобі навмання. Я заклопотаний поважною справою!

Він глянув на мене здивовано.

— Поважною справою!

Він дивився на мене, на молоток у моїй руці, на чорні від мастила пальці, дивився, як я схилився над річчю, такою, в його очах, потворною.

— Ти говориш, як дорослі!

Мені стало соромно. А він додав безжально:

— Ти все плутаєш... ти все перекинув догори ногами!

Маленький принц і справді дуже розсердився. Труснув головою, і вітер розмаяв його золоту чуприну.

— Я знаю одну планету. Живе там такий собі червонопикий добродій. Він не понюхав ні разу жодної квітки. Зроду не глянув на зірку. Нікого ніколи не любив. Він тільки й робить, що підбиває цифри. І цілий день торочить: "Я людина поважна! Я людина поважна!" — достоту, як ти. І дметься з пихи. А насправді він не людина, він гриб.

— Що?

— Гриб!

Маленький принц аж поблід із гніву:

— Мільйони років у квітів ростуть колючки. І мільйони років баранці все ж їдять квіти. То хіба це не поважна річ — зрозуміти, чому вони так стараються випустити колючки, які їм нічого не дають? Хіба це не важливіше і не поважніше, ніж рахунки червонопикого гладуна? І коли я знаю квітку, яка є єдина на світі і росте лише на моїй планеті, а якийсь баранець одного ранку з'їсть її, не тямлячи навіть, що він накоїв, це теж, по-твоєму, байдуже? Він зашарівся, потім озвався знову:

— Якщо ти любиш квітку, яка існує єдина на світі і лише на одній з мільйонів і мільйонів зірок, цього досить: милуєшся на зорі і чуєшся щасливий. Кажеш собі:

"Десь там і моя квітка..." Але коли баранець її з'їсть, це все одно, мовби всі зорі раптово згасли! І це, по-твоєму, байдуже!

Він більше не міг нічого сказати. Він раптом заридав. Спонуціло. Я відклав інструмент.

Смішно було думати про молоток, про шуруп, про спрагу й смерть. На цій зірці, на планеті

— на моїй планеті Земля — плакав маленький принц, і його треба було втішити! Я взяв його на руки і почав люляти. Я казав йому:

— Квітці, яку ти любиш, не загрожує ніяка небезпека... Я намалюю твоєму баранцеві обротьку... Намалюю для твоєї квітки броню... Я...

Я вже й не тямив, що кажу. Я здавався собі страшенно незграбним. Не знав, як підійти до нього, як прихилити його до себе... Вона така загадкова, ота країна сліз.

VIII

Незабаром я навчився краще розпізнавати ту квітку. На планеті маленького принца завше росли звичайні прості квіти — вони мали нерясно пелюсток, місця займали мало й нікого не турбували. Вони розпускалися вранці в траві, а надвечір никли.

А та квітка проклюнулась із насінини, занесеної невідомо звідки, і маленький принц викохував той пагінчик, такий неподібний до інших билинок. А що, як це якась одміна баобаба? Та кущик незабаром перестав рости, і на ньому виліз пуп'янок. Маленький принц ізроду не бачив ще таких буйних пуп'янків і відчував, що от-от станеться якесь диво.

Однак квітка, схована в своїй зеленій світличці, ще не була готова, вона все чепурилася. Старанно добирала барви. Вона виряджалася поволі, приміряючи одну по одній пелюстки. Вона не хотіла виходити скуйовджена, як самосійний мак. Вона хотіла показатись у всій своїй пишноті.

Авжеж, вона була така чепурушка! Таємниче вбирання тривало багато днів. Аж от якось уранці, тільки встало сонце, квітка розпустилась.

Як дбайливо вона готувалася, стільки поралася, а нині, позіхаючи, сказала:

— Ох! Я ледве прокинулась!.. Даруйте мені... Я ще зовсім не зачесана...

Маленький принц не тямився од захвату:

— Яка ви гарна!

— Правда? — тихо озвалася квітка.— І народилась я разом із сонцем...

Маленький принц, звісно, здогадався, що красуня не надто скромна, зате вона була така прегарна!

— Здається, пора снідати,— додала вона по хвилі.— Прошу, потурбуйтеся про мене... Збентежений маленький принц розшукав поливальницю й полив квітку.

Скоро з'ясувалося, що красуня гордовита й вередлива, і маленький принц попомучився з нею. Якось, мовлячи про свої чотири колючки, вона заявила йому:

— Хай приходять хоч тигри пазуристі — не страшно!

— На моїй планеті тигри не водяться,— відказав маленький принц,— а потім тигри не їдять трави.

— Я не трава,— стиха кинула квітка.

— О, пробачте...

— Тигрів я не боюся, зате терпіти не можу протягів. У вас немає ширми?

"Не може терпіти протягів... для рослини кепсько,— подумав маленький принц.— З цієї квіткою морока та й годі..."

— Увечері накрийте мене ковпаком. У вас тут надто холодно. Дуже незатишна планета. Там, звідки я прибула...

І затнулася. Її занесло сюди ще зернинкою. Вона нічого не могла знати про інші світи.

Навіщо брехати, коли тобі так легко завдати брехню! Красуня знітилася і кахикнула раз-другий — хай маленький принц відчує свою провину.

— То де ж та ширма?

— Я збирався саме по неї піти, але ж ви говорили до мене!

Тоді вона закахикала дужче — вирішила покарати його гризотами сумління.

Отож маленький принц, хоч він і любив прегарну квітку, пройнявся якоюсь недовірою.

Порожні необов'язкові слова він узяв близько до серця і відчув себе нещасливим.

— Не треба було слухати її,— довірливо мовив він мені якось.— Ніколи не треба слухати квітів. Треба просто милуватися ними і дихати їхніми пахощами. Моя квітка напахтила всю мою планету, а я не умів нею тішитися. Оті балачки про тигрячі пазурі... вони б мали зворушити мене, а я розгнівався...

А ще він признавався:

— Тоді я ще нічого не розумів! Треба було зважати не на слова, а на діла. Вона впоювала мене своїм ароматом, ряхтіла, як сонце. То чом би я мав від неї тікати?

Адже за тими її нелукавими хитрощами я мав би вгадати ніжність. Квіти-бо такі свавільні! Але я був занадто молодий, щоб уміти любити.

IX

Мені здається, що він утік з мандрівними птахами. Вранці того дня ретельно поправ свою планету. Дбайливо прочистив діючі вулкани. Два вулкани в нього діяли. На них було дуже зручно розігрівати сніданок. А ще він мав один погаслий вулкан. Але, сказав він собі, мало що може статися! Отож він прочистив і згаслий вулкан. Добре прочищені вулкани горять тихо й рівно, без виверження. Виверження вулкана — все одно що пожежа в комині, як там загориться сажа. Земляни, звісно, вулканів не прочистять: для цього ми замалі. Тим-то вони й завдають нам стільки лиха.

Зажурений маленький принц вирвав також останні пагінці баобабів. Він гадав, що ніколи більше не вернеться. Але того ранку звична праця здавалася йому такою любовою. А коли востаннє полив квітку й лагодився накрити її ковпаком, йому навіть збиралося на плач.

— Прощайте,— мовив він квітці.

Красуня не відповіла.

— Прощайте,— сказав він ще раз.

Вона кахикнула. Не від застуди.

— Я була нерозумна,— озвалася нарешті квітка.— Даруй мені. І спробуй бути щасливим. І ні слова докору. Маленький принц був вражений. Стояв, збентежений і знічений, з скляним ковпаком у руці. Не розумів, звідки ця погідна ніжність.

— Авжеж, я люблю тебе,— почув він.— Моя вина, що ти цього не знав. Але це пусте.

Ти був такий самий дурненький, як і я. Спробуй знайти свою долю... Облиш цей ковпак, він уже мені не потрібний.

— А вітер...

— Не так я вже й застуджена... Нічна прохолода піде мені на користь. Я ж квітка.

— А звірята...

— Слід перетерпіти, коли заведеться дві-три гусениці: я ж хочу познайомитися з метеликами. Здається, вони прегарні. Та й хто ж мене провідуватиме? Ти-бо будеш далеко. А великих звірів я не боюся. Я теж пазуриста.
І простодушно показала свої чотири шпичаки. Потім додала:
— Та не барися, це мене дратує. Намислив іти, то йди.
Бо не хотіла, аби маленький принц бачив, як вона плаче. То була дуже гонориста квітка...

Х

Найближче до планети маленького принца були астероїди 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Спершу він вирушив туди: треба ж знайти якесь діло та й чогось навчитися. На першій астероїді жив король. Убраний у шарлат і горностаї, він сидів на престолі — дуже простому, а все ж величному.

— А ось і підданець! — гукнув король, угледівши маленького принца.
"Звідки він може мене знати,— подумав собі маленький принц.— Він же мене зроду не бачив!"
Він не відав, що світ для королів дуже спрощений. Для них усі люди — підданці.
— Підійди, щоб я тебе краще роздивився,— мовив король, пишаючись, що може нарешті над кимось королювати.
Маленький принц роззирнувся, шукаючи, куди б сісти, але пишна горностаєва керея окривала цілу планету. Отож він зостався стояти і, стоячи, позіхнув з утоми.
— Етикет не дозволяє позіхати перед монархом,— вирік король.— Я забороняю тобі позіхати.
— Не можу стриматися,— відказав маленький принц, страшенно знічений.— Я здоровився і зовсім не спав.
— Ну, тоді наказую тобі позіхати,— сказав йому король.— Я багато років не бачив, щоб хтось позіхав. Мені це навіть цікаво. Тож позіхай ще. Це моє повеління.
— Це мене лякає... більше не можу...— відповів маленький принц і весь зашарівся.
— Гм... гм... Тоді...— озвався король,— тоді я велю тобі то позіхати, то...
Король аж запинався і, здається, навіть розсердився. Бо для короля найважливіше, щоб його шанували. Непослуху він не стерпів би. Був то абсолютний монарх. Але він був дуже добрий і тому давав тільки розумні накази.
"Якби я,— любив казати він,— якби я звелів своєму генералові перекинутися морською чайкою, а генерал не виконав би мого наказу, то це була б не його провина. Винен був би я".
— Можна сісти мені? — несміливо спитав маленький принц.
— Велю тобі: сідай! — одрік король і велично підгорнув полу своєї горностаєвої киреї. Одне вражало маленького принца: планетка така манюсінька. Над ким же владарює король?
— Ваша величносте,— мовив він,— можна вас запитати...
— Велю тобі: запитуй! — квапливо сказав король.
— Ваша величносте... чим ви правите?
— Усім,— дуже просто одказав король.

— Усім?

Король скромним жестом показав на свою планету, а також на інші планети й зірки.

— І всім цим ви правите? — перепитав маленький принц.

— Усім,— одрік король.

Він-бо був не лише абсолютний монарх, а й цар усесвітній.

— І зірки скоряються вам?

— Авжеж,— притакнув король.— Зірки виконують мої повеління негайно. Непослуху я не потерплю.

Така могутність викликала в маленького принца захват. От би йому таку владу, тоді б він зміг милуватися заходом сонця не сорок три рази на день, а сімдесят два, а то й сто, і двісті разів, і навіть стільця не пересуваючи! Згадавши свою покинуту планетку, він трошки зажурився і зважився попросити в короля:

— Я б хотів подивитись, як сідає сонце... Зробіть мені ласку... Звеліть сонцеві зайти...

— А коли я звелю якомусь генералові пурхати метеликом із квітки на квітку, або написати трагедію, або перекинутися морською чайкою — і генерал не виконає наказу,— хто буде винен: він чи я?

— Ви, ваша величносте,— не вагаючись, відповів маленький принц.

— Цілком слушно,— відповів король.— Від кожного треба вимагати лишень те, що він може зробити. Влада передусім має бути розумна. Коли ти накажеш народові кинутись у море, то він учинить революцію. Я маю право вимагати послуху, бо мої розпорядження розумні.

— А як же мій захід сонця? — нагадав маленький принц: питаючись про щось, він ніколи не заспокоювався, поки не діставав відповіді.

— Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб сонце сіло. Почекаю, поки будуть сприятливі умови, в тому й мудрість володаря.

— А коли це буде? — спитав маленький принц.

— Гм... Гм...— відповів король, гортаючи грубого календаря.— Це буде... гм, гм...— сьогодні це буде за чверть восьма вечора. І тоді побачиш, як точно виконуються мої розпорядження.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що тут не завжди можна побачити захід сонця. Та й, сказати по щирості, він уже нудився.

— Мені пора,— сказав він королю.— Більше нема чого тут робити.

— Зостанься! — мовив король, неабияк гордий з того, що в нього знайшовся підданиць.—Зостанься, я призначу тебе міністром.

— Міністром чого?

— Ну, міністром... міністром юстиції.

— Але ж тут нема кого судити.

— Хтозна,— мовив король.— Я ще не оглянув усього свого королівства. Я вже старий, для карети місця в мене нема, а ходити пішки я зморююся.

Маленький принц нахилився і заглянув ще раз на той бік планети.

— О, я вже подивився! — вигукнув він.— Там більше нікого немає.

— То суди сам себе,— відказав король.— Це найважче. Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зумієш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий.

— Сам себе я можу судити де завгодно,— сказав маленький принц.— Для цього мені нема чого тут жити.

— Гм... Гм...— задумався король.— Здається, десь на моїй планеті живе старий пацюк. Ночами я його чую. Ти можеш судити цього старого пацюка. Вряди-годи засуджуватимеш його на смертну кару. Отож від тебе залежатиме його життя. Але щоразу ти даватимеш йому помилювання, щоб берегти його. Адже він у нас один.

— Не люблю смертних вироків,— мовив маленький принц.— Та й мені вже пора.

— Ні, не пора,— заперечив король. Маленький принц уже зовсім зібрався в дорогу, але йому не хотілося засмучувати старого монарха.

— Якщо ви, ваша величність, бажали б, щоб вашу волю вволяли, ви могли б дати мені розумний наказ. Веліти, приміром, не гаючись, рушати в путь. Мені здається, умови для цього саме сприятливі...

Король нічого не відповів, маленький принц постояв у нерішучості, потім зітхнув і пішов геть.

— Призначаю тебе моїм послом! — гукнув услід йому король.

І виглядав він дуже владно. "Та й диваки оці дорослі",— помислив маленький принц, пускаючись у мандри.

XI

На другій планеті жив шанолюб.

— Ага, ось і шанувальник з'явився! — гукнув він, угледівши ще здалеку маленького принца.

Адже для чваньків усі люди — то їхні шанувальники.

— Добридень,— мовив маленький принц.— Який кумедний у вас капелюх.

— Це для вітання,— відповів шанолюб.— Щоб уклонятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто не зазирає.

— Он як? — сказав маленький принц, нічого не второпавши.

— Поплеши у долоні,— порадив йому шанолюб.

Маленький принц заплескав у долоні. Шанолюб скинув капелюха й поштиво вклонився.

"Тут веселіше, ніж у короля",— подумав маленький принц. І знов заплескав у долоні. А шанолюб, скидаючи свого капелюха, ще раз уклонився.

За п'ять хвилин ця одноманітна гра зморила маленького принца.

— А що слід зробити, щоб капелюх упав? — спитав він.

Та шанолюб не слухав. Гонористі люди глухі до всього, окрім хвали.

— Ти й справді дуже шануєш мене? — спитав він маленького принца.

— А що то — шанувати?

— Шанувати — значить визнавати, що я найкращий, найчепурніший, найбагатший і найрозумніший на планеті.

— Але ж на твоїй планеті ти сам-один!

— Ну, то зроби мені ласку, все одно шануй мене!

— Я шаную,— мовив маленький принц і злегка знизав плечима.— Але яка тобі з цього радість?

І він утік від шанолюба. "Ці дорослі — дивакуваті люди",— простодушно думав він

дорогою.

XII

На дальшій планеті жив п'яничка. Маленький принц пробув там зовсім недовго, а все одно його поїняла глибока журба. П'яничка мовчки сидів перед цілою батареєю пляшок — порожніх і повних.

— Що ти тут робиш? — поцікавився маленький принц.

— П'ю,— похмуро буркнув п'яничка.

— Навіщо ти п'єш? — спитав маленький принц.

— Щоб забути,— відповів п'яничка.

— Що забути? — допитувався маленький принц; йому стало шкода п'янички.

— Забути, що мені соромно,— признався п'яничка і похнюпив голову.

— Чого ж тобі соромно? — спитав маленький принц; йому дуже хотілося чимось зарадити неборакові.

— Соромно, що п'ю! — додав п'яничка й замовк остаточно.

А маленький принц, ні в сих ні в тих, пішов геть.

"Ці дорослі, безперечно, якісь дуже чудні",— думав він дорогою.

XIII

Четверта планета належала ділкові. Цей чоловік був такий заклопотаний, що коли прийшов маленький принц, навіть голови не звів.

— Добридень,— сказав маленький принц.— У вас погасла цигарка.

— Три та два — п'ять. П'ять та сім — дванадцять. Дванадцять та три — п'ятнадцять.

Добридень. П'ятнадцять та сім — двадцять два. Двадцять два та шість — двадцять вісім.

Нема коли прикурити. Двадцять шість та п'ять — тридцять один.

Ху! А всього виходить п'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять один.

— П'ятсот мільйонів чого?

— Га? Ти ще тут? П'ятсот мільйонів... уже не знаю чого... У мене стільки роботи!

Я людина поважна, мені нема коли язика чесати! Два та п'ять — сім...

— П'ятсот мільйонів чого? — повторив маленький принц: питаючи про щось, він не заспокоювався, поки не діставав відповіді.

Ділок звів голову:

— За п'ятдесят чотири роки, прожиті мною на цій планеті, було лише три випадки, коли мені щось заважало. Першого разу це сталося двадцять два роки тому — сюди звідкись залетів хрущ. Він так страшенно гудів, що я припустився чотирьох помилок у підрахунках. Другого разу — одинадцять років тому — я мав напад ревматизму. Сидячий спосіб життя. Мені нема коли вештатися. Я людина поважна.

Утретє... оце тепер. Отож, виходить, п'ятсот мільйонів...

— Чого?

Ділок зрозумів, що йому не дадуть спокою.

— Отих маленьких штучок, що їх іноді можна бачити в повітрі.

— Це що ж, мухи?

— Та ні, такі дрібненькі, блискучі.
— Бджоли?
— Та ні. Дрібненькі золоті штучки, що викликають мрії у ледацюг. А я людина поважна. Мені мріяти нема коли.
— А-а! Це зорі!
— От-от, зорі.
— П'ятсот мільйонів зірок? А що ж ти з ними робиш?
— П'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять одна. Я людина поважна, я люблю точність.
— То що ж ти робиш із тими зірками?
— Що роблю?
— Так.
— Нічого. Я ними володію.
— Володієш зірками?
— Так.
— Але я вже бачив короля, який...
— Королі нічим не володіють. Вони лише правлять. Це велика різниця.
— А нащо тобі володіти зірками?
— Щоб багатим бути.
— А нащо бути багатим?
— Щоб купувати ще нові зірки якщо їх там хтось відкриє.
"Цей,— сказав собі маленький принц,— міркує майже так, як той п'яничка". Однак розпитував далі:
— А як можна володіти зірками?
— Зірки, вони чий? — буркотливо спитав ділок.
— Не знаю. Нічий.
— Отже, вони мої, бо я перший до цього додумався.
— І цього досить?
— Авжеж. Коли ти знайдеш діамант, який не належить нікому, то він твій. Коли ти знайдеш острів, який не належить нікому, то він твій. Коли тобі першому спаде якась думка, ти береш на неї патент: вона твоя. Я володію зорями, бо до мене ніхто не здогадався ними заволодіти.
— Оце правда,— мовив маленький принц.— І що ж ти з ними робиш?
— Завітую ними,— відказав ділок.— Лічу їх і перелічую. Це дуже важко. Але я людина поважна.
Однак маленького принца ще це не вдовольнило.
— Якщо я маю шовкову хустинку, я можу пов'язати її на шию й забрати з собою,— мовив він.— Якщо я маю квітку, я можу її зірвати і взяти з собою. А ти ж не можеш забрати зорі?
— Ні, зате я можу покласти їх у банк.
— Як це розуміти?
— А так: пишу на папірці, скільки в мене зірок. Потім кладу цього папірця до шухляди й замикаю її на ключа.
— Та й усе?

— Цього досить.

"Цікаво! — подумав маленький принц.— І навіть поетично. Але це не дуже серйозно!"
Що серйозно, а що несерйозно — маленький принц розумів по-своєму, зовсім не так, як дорослі.

— Я маю квітку,— сказав він,— і щоранку її поливаю. У мене три вулкани, я щотижня їх прочищаю. Усі прочищаю: і діючі, і погаслий. Мало що може статися. І моїм вулканам, і моїй квітці корисно, що я ними володію. А зорям від тебе нема ніякої користі...

Діло відкрив рота, але так і не здобувся на відповідь, і маленький принц рушив далі.

"Дорослі таки справді дивацьке поріддя",— простодушно казав він собі в дорозі.

XIV

П'ята планета була вельми цікава. Вона виявилася з усіх найменша. На ній тільки й ставало місця, що для ліхтаря та ліхтарника. Маленький принц ніяк не міг збагнути, навіщо серед небес, на планетці, де немає ні будинків, ні жителів, потрібні ліхтар та ліхтарник. Але він подумав:

"Можливо, цей чоловік тут і недоречний. А проте він не такий недоречний, як король, шаноблюб, ділок і п'яничка. Його праця має все ж якийсь глузд. Коли він запалює свого ліхтаря — буцімто народжується ще одна нова зірка або квітка. Коли гасить ліхтар — буцімто присипляє зірку чи квітку. Гарна робота! Вона таки справді корисна, бо красива".

І, порівнявшись із планетою, він шанобливо привітався до ліхтарника.

— Добридень,— мовив він.— Навіщо ти оце погасив ліхтаря?

— Таке розпорядження,— відказав ліхтарник.— Добридень.

— А що то за розпорядження?

— Щоб я гасив свого ліхтаря. Добридень.

І він знову запалив ліхтаря.

— А нащо ти знов його засвітив?

— Таке розпорядження,— відповів ліхтарник.

— Не розумію,— признався маленький принц.

— А що тут не розуміти,— сказав ліхтарник.—Розпорядження це розпорядження.

Добридень.

І погасив ліхтаря.

Відтак картатою червоною хусточкою витер піт із чола й сказав:

— Жахливе в мене ремесло. Колись воно мало глузд. Я гасив ліхтаря вранці, а ввечері знову запалював. Решту дня я міг відпочивати, а решту ночі — спати.

— А потім розпорядження змінилося?

— Розпорядження не змінилося,— сказав ліхтарник.— У тому то й лихо! Моя планета з кожним роком обертається швидше й швидше, а розпорядження лишилося те саме.

— А як же зараз? — спитав маленький принц.

— А ось так. Планета робить повний оберт за одну хвилину, і я не маю ні секунди перепочинку. Щохвилини я гашу ліхтаря і знов його запалюю.

— От цікаво! Отже, у тебе день триває всього одну хвилину!

— А що тут цікавого? — відказав ліхтарник.—Уже цілий місяць, як ми розмовляємо з тобою.

— Цілий місяць?!

— Авжеж. Тридцять хвилин. Тридцять днів. Добровечір!

І він знову запалив ліхтаря.

Маленький принц подивився на ліхтарника — йому подобався цей чоловік, що так віддано виконував розпорядження. Маленький принц згадав, як колись, переставляючи свого стільця, він шукав місця, звідки було б видно захід сонця. І йому захотілося допомогти товаришеві.

— Слухай-но,— сказав він ліхтарникові,— я знаю, як зробити, щоб ти відпочивав, коли заманеться...

— Мене весь час тягне відпочити,— зітхнув ліхтарник.

Бо ж можна бути вірним слову і все-таки ледачим.

— Твоя планетка така крихітна,— вів далі маленький принц,— ступиш три кроки й обійдеш її всю. Досить тобі йти неквапливо, і ти постійно будеш на сонці. Коли вирішиш перепочити

— починай ходити... і день триватиме доти, доки захочеш.

— Ну, від цього мало пуття,— мовив ліхтарник.— Понад усе я люблю спати.

— Тоді кепське твоє діло,— гукнув маленький принц.

— Кепське,— погодився ліхтарник.— Добридень!

І погасив ліхтаря.

"Цього чоловіка,— сказав собі маленький принц, торуючи шлях,— цього чоловіка зневажали б усі інші: і король, і шанобу, і п'яничка, і ділок. А проте лише він, як на мене, не смішний. Либонь, тому, що він не думає про себе".

Маленький принц зітхнув.

"От з ким я міг би заприятелювати,— подумав він.— Але його планетка зовсім крихітна.

Там нема місця для двох..."

Він не смів признатися собі, що найбільше шкодує за цією благословенною планетою саме тому, що на ній за двадцять чотири години можна було тисячу чотиреста разів милуватися на захід сонця!

XV

Шоста планета була вдсятеро більша од попередньої. На ній жив дід, він писав грубезні книжки.

— Чи ти ба! — гукнув він, угледівши маленького принца.— Мандрівець!

Маленький принц сів на стола — звести дух. Він уже так здорожився!

— Звідки ж ти? — спитав його старий добродій.

— А що це за грубезна книжка? — поцікавився маленький принц.— Що ви тут робите?

— Я географ,— мовив старий добродій.

— А що таке географ?

— Це вчений, котрий знає, де розташовані моря, річки, міста, гори й пустелі.

— Як цікаво! — вигукнув маленький принц.— Оце вже справжній фах!

І він роззирнувся по планеті географа. Зроду маленький принц не бачив планети такої величної.

— А вона дуже гарна, ваша планета. А океани тут є?

— Цього я не можу знати,— мовив географ.

— А-а! — протягнув маленький принц розчаровано. — А гори?

— Цього я не можу знати, — відказав географ.

— А міста, річки, пустелі?

— Цього я теж не можу знати.

— Але ж ви географ!

— Авжеж, — сказав дід. — Я географ, а не мандрівець. Мені геть бракує мандрівців. Не географи ж ведуть облік міст, річок, гір, морів, океанів і пустель. Географ — особа надто поважна, щоб вештатися світами. Він не виходить зі свого кабінету. Але він приймає у себе мандрівців. Розпитує їх, записує їхні розповіді. І якщо розповіді когось із них географа зацікавляють, то він з'ясовує, чи порядна людина той мандрівець.

— А навіщо?

— Бо коли мандрівець набреше, в підручниках з географії буде лише плутанина. Так само, як і той мандрівець, який не в міру п'є.

— А чому?

— Бо в п'яничок двоїться в очах. І там, де стоїть одна гора, такий географ позначив би дві.

— Я одного такого знаю, — заявив маленький принц. — З нього був би кепський мандрівець.

— Цілком можливо. Отож, коли з'ясовується, що мандрівець — людина порядна, тоді перевіряють його відкриття.

— А як саме? Ідуть дивитися?

— Е, ні. Це надто складно. Вимагають, щоб мандрівець подав докази. Скажімо, він відкрив велику гору — то нехай принесе з неї велике каміння.

Нараз географ захвилювався:

— Але ж ти й сам мандрівник. Ти прибув здалеку. Опиши мені свою планету!

І географ розгорнув книгу записів і застругав олівця. Оповіді мандрівників спершу записуються олівцем. Потім чекають, коли мандрівець дасть докази, тоді вже його оповіді можна записати чорнилом.

— Прошу, — мовив географ.

— О, в мене там не вельми цікаво, — сказав маленький принц, — усе малесеньке. У мене три вулкани. Два діють, а один давно погас. Але мало що може трапитися.

— Так, усе може трапитися, — potwierдив географ.

— А ще у мене є квітка.

— Квітів ми не записуємо, — відказав географ.

— Чому? Це ж найпрекрасніше, що є на світі!

— Бо квіти ефемерні.

— Як це — ефемерні?

— Книжки з географії — найцінніші з усіх книжок, — мовив географ. — Вони ніколи не застаріють. Дуже рідко трапляється, щоб гора зрушила з місця. Дуже рідко буває, щоб океан пересох. Ми пишемо про те, що одвічне.

— Але згаслий вулкан може прокинутися, — перейняв мову маленький принц. — А що таке — ефемерний?

— Погас вулкан чи діє — для нас то байдуже, — мовив географ. — Для нас важлива сама гора. Вона не змінюється.

— А що означає — ефемерний? — повторив маленький принц,— питаючи, він не заспокоювався, поки не діставав відповіді.

— Ефемерне — це недовговічне, те, що скоро зникає.

— І моя квітка скоро зникне?

"Моя троянда недовговічна,— мовив собі маленький принц,— їй нема чим боронитися, окрім тих чотирьох колючок. А я покинув її вдома саму-самісіньку!"

Це вперше його взяв жаль. Але він знову збадьорився і запитав:

— Куди ви порадите мені вирушити?

— Одвідай планету Земля,— відказав географ.— Вона має добру славу.

І маленький принц пустився в дорогу, все думаючи про свою квітку.

XVI

Отож сьома планета була Земля.

Земля — планета неабияка! На ній сто одинадцять королів (не поминаючи, звісно, і муринських), сім тисяч географів, дев'ять тисяч ділків, сім з половиною мільйонів п'яничок, триста одинадцять мільйонів шаноблюбців, себто десь із два мільярди дорослих.

Аби ви уявили, яка то велика Земля, скажу лиш, що до винайдення електрики доводилося на всіх шести материках утримувати цілу армію ліхтарників — чотириста шістдесят дві тисячі п'ятсот одинадцять душ.

Як глянути збоку — то було прегарне видовисько. Дії цієї армії відзначалися злагодженістю, як у балеті. Починали ліхтарники Нової Зеландії та Австралії.

Запаливши свої вогні, вони подавалися спати. Тоді виступали ліхтарники Китаю та Сибіру. Виконавши свою партію, вони ховалися за лаштунками. Потім надходила черга ліхтарників у Росії та Індії. Далі — в Африці та Європі. Тоді в Південній Америці. За ними — в Північній Америці. І всі вони появлялися на кону своєчасно й ніколи не помилялися. Так, це було блискуче.

Лише тому ліхтарникові, який запалював єдиного ліхтаря на Північному полюсі, та ще його побратимові біля єдиного ліхтаря на Південному полюсі — лише цим двом жилося легко й безтурботно: вони працювали двічі на рік.

XVII

Як хочеться сказати дотепніш, іноді й прибрешеш. Розповідаючи про ліхтарників, я дещо розминувся з правдою. Боюся, що той, хто не знає нашої планети, може уявити її хибно. Люди займають на Землі не так уже й багато місця. Аби два мільярди її жителів зішлися й поставали тісно один при одному, як на мітингу, вони легко вмістилися б на площі двадцять миль завдовжки й двадцять завширшки. Все людство можна було б збити в купу на найменшому острові в Тихому океані.

Дорослі, звичайно, вам не йнятимуть віри. Вони гадають, що займають багато місця. Їм, мов тим баобабам, здається, ніби вони великі й величні. А ви порадьте їм підрахувати. Їм це припаде до вподоби, вони-бо кохаються в цифрах. Ви ж не гайте часу на цю нудну роботу. Це ні на що. Ви й так мені вірите.

Отож, потрапивши на Землю, маленький принц не побачив ані лялечки і вельми здивувався. Він уже злякався, що помилково залетів на якусь іншу планету, аж тут у піску

ворухнулося кільце такої барви, наче місяць.

— Добри вечір,— мовив про всяк випадок маленький принц.

— Добри вечір,— відповіла гадюка.

— На яку це планету я потрапив?

— На Землю,— мовила гадюка.— До Африки.

— Ага. То що, на Землі нема нікого?

— Це пустеля. В пустелях ніхто не живе. Земля велика,— сказала гадюка.

Маленький принц присів на камінь і звів очі до неба.

— От цікаво — чому зорі світяться,— сказав він.— Мабуть, щоб кожен рано чи пізно міг відшукати свою зірку. Диви, он моя планета — саме над нами. Але як до неї далеко!

— Гарна планета,— мовила гадюка.— А чого ти сюди завітав?

— Я посварився з одною квіткою,— зітхнув маленький принц.

— Ага, он воно що...

І обоє змовкли.

— А де ж люди? — знов озвався нарешті маленький принц.— У пустелі все-таки самотньо...

— Серед людей також самотньо,— відповіла гадюка.

Маленький принц глянув на неї пильно.

— Чудна ти істота,— мовив він.— Завтовшки з пальчик...

— Зате моці у мене більше, ніж у пальці короля,— сказала гадюка.

Маленький принц усміхнувся.

— Не така вже ти й дужа... Ти навіть безлапа. Та й мандрувати не можеш.

— Я можу занести тебе далі, ніж будь-який корабель,— мовила змія.

І обвила круг кісточки ногу маленького принца, наче золота обручка.

— Усякого, кого я торкнуся, я повертаю землі, з якої він вийшов,— мовила ще вона.— Але ти безневинний і прибув із зірки...

Маленький принц нічого не відповів.

— Мені шкода тебе, ти такий тендітний на цій крем'яній Землі. Я можу тобі підсобити, якщо ти дуже пошкодуєш за своєю покинутою планетою. Я можу...

— О, я добре зрозумів,— сказав маленький принц,— але чому ти весь час говориш загадками?

— Я розв'язую всі загадки,— відповіла гадюка.

І обоє змовкли.

XVIII

Маленький принц перейшов пустелю і нікого не спіткав, лише одну квітку.

Малесеньку непоказну квітку з трьома пелюстками.

— Добридень,— сказав маленький принц.

— Добридень,— відповіла квітка.

— А де люди? — гречно спитав маленький принц.

Якось квітка бачила, як повз неї пройшов караван.

— Люди? Ага, їх, здається, всього шестеро чи семеро. Я бачила їх багато років тому. Та де їх шукати — хтозна. Їх жене вітром. Вони без коріння, це дуже незручно.

— Прощавай,— сказав маленький принц.

— Прощавай,— мовила квітка.

XIX

Маленький принц зіп'явся на високу гору. Раніш він ніколи не бачив гір, окрім трьох вулканів, що були йому до колін. Згаслий вулкан правив йому за дзиглика.

Отож маленький принц помислив: "З такої високої гори я зразу побачу всю планету і всіх людей". Але побачив лише скелі, шпичасті, шпилясті.

— Добридень,— мовив він про всяк випадок.

— Добридень... добридень... добридень...— озвалася луна.

— Хто ви? — спитав маленький принц.

— Хто ви... хто ви... хто ви...— відповіла луна.

— Будьте моїми приятелями,— мовив він,— я геть один.

— Геть один... геть один... геть один...— відгукнулася луна.

"Яка чудна планета! — подумав тоді маленький принц.— Геть суха, вся в гострих шпичках і солоня. А людям бракує уяви... Тільки й повторюють, що їм кажуть...

Квітка, яку я мав удома, завше озивалася перша".

XX

Довго простував маленький принц пісками, скелями й снігами і набрів зрештою на дорогу.

А всі дороги провадять до людей.

— Добридень,— промовив він.

Перед ним був садок, повний квітучих троянд.

— Добридень,— відгукнулися троянди.

Маленький принц поглянув на них. Усі вони скидалися на його квітку.

— Хто ви? — спитав він, вражений.

— Ми — троянди,— відказали квіти.

— Он як...— сказав маленький принц.

І почувся дуже нещасливим. Його квітка запевняла його, що вона на всьому світі одна така. А ось тут буяло п'ять тисяч таких самих квіток, лише в одному саду!

"Як би вона досадувала, коли б побачила це! — помислив маленький принц.— Вона б страшенно закахикала і вдала, що помирає, аби лише не стати смішною. А мені довелося б удавати, ніби я доглядаю її, бо ж інакше, аби принизити й мене, вона справді могла б умерти..."

А потім він ще сказав собі: "А я гадав, що маю такий скарб — єдину в світі квітку, а то звичайнісінька троянда. Проста троянда і три вулкани заввишки до колін, і то один з них погас, певне, назавжди — цього замало, щоб величати себе принцом..."

Він упав на траву й заплакав.

XXI

Отоді-то й показався лис.

— Добридень,— мовив лис.

— Добридень,— звичайненько відказав маленький принц і озирнувся, та нікого не побачив.

— Осьдечки я,— озвався голос,— під яблунею.

— Хто ти?— спитав маленький принц.— Ти такий гарний!

— Я лис,— відповів той.

— Пограйся зі мною,— попрохав маленький принц.— Мені так журно...

— Я не можу з тобою гратися,— мовив лис.— Я не приручений.

— О, даруй,— сказав маленький принц. Але подумав і додав:

— А що означає — приручити?

— Ти нетутешній,— сказав лис.— Що ти тут шукаєш?

— Шукаю людей,— відповів маленький принц.— А що означає — приручати?

— Люди,— мовив лис,— мають рушниці і ходять на лови. Це так ускладнює життя. А ще вони розводять курей. То єдина користь від людей. Ти шукаєш курей?

— Ні,— сказав маленький принц.— Я шукаю приятелів. А що означає — приручати?

— Це поняття давно забуте,— мовив лис,— Воно означає: прихилити до себе...

— Прихилити до себе?

— Авжеж,— мовив лис.— Ти для мене поки що лише маленький хлопчик, достоту такий, як сто тисяч інших. І ти мені не потрібний. І я тобі теж не потрібний. Я для тебе всього тільки лис, достоту, як сто тисяч інших лисів. Та як ти мене приручиш, ми станемо потрібні одне одному. Ти будеш для мене єдиний на цілім світі. І я буду для тебе єдиний на цілім світі...

— Я вже трошки розумію,— проказав маленький принц. — Є одна троянда... мабуть, вона мене приручила...

— Цілком можливо,— відповів лис.— На Землі чого тільки не побачиш...

— О, це не на Землі,— заперечив маленький принц.

Лис нібито дуже здивувався.

— На іншій планеті?

— Так.

— А мисливці є на тій планеті?

— Нема.

— Як цікаво! А кури є?

— Нема.

— Ех, світ недосконалий! — зітхнув лис.

А потім знову повернувся до того самого:

— Одноманітне в мене життя. Я полюю на курей, а люди полюють на мене. Всі кури однакові, і люди всі однакові. І я нуджусь. Але як ти мене приручиш, моє життя буде ніби сонцем осяяне. Я знатиму твою ходу й розрізнятиму її серед усіх інших.

Почувши чийсь кроки, я ховаюся в нору. Зате твоя хода, як музика, викличе мене з нори. А потім — дивись! Бачиш, он там, на ланах, досягає пшениця? Я не їм хліба. Збіжжя мені ні до чого. Пшеничні лани не ваблять мене. І це сумно. Але в тебе чуб ніби золотий. І як добре буде, якщо ти мене приручиш! Золоте збіжжя нагадуватиме мені про тебе. І я полюблю шелест колосся на вітрі...

Лис замовк і довго глядів на маленького принца. А потім попросив знову:

— Будь ласка... приручи мене!

— Я б радо,— відмовив маленький принц,— але в мене обмаль часу. Мені ще треба знайти приятелів і узнати багато всяких речей.

— Узнати можна лише те, що приручиш,— мовив лис.— Людям уже бракує часу щось узнавати. Вони купують готові речі в торгівців. Але ж немає таких торгівців, що продавали б приятелів, і тим-то люди не мають приятелів. Як хочеш мати приятеля — приручи мене!

— А що для цього треба зробити? — спитав маленький принц.

— Треба бути дуже терплячим,— відказав лис.— Спершу ти сядеш трошки далі від мене на траву, ось так. Я краєчком ока позиратиму на тебе, дивитимусь, а ти мовчатимеш. Мова — це джерело непорозуміння. Але щодня ти сідатимеш трошки ближче...

Назавтра маленький принц прийшов знову.

— Краще, якби ти приходив о тій самій порі,— попросив лис. — Якщо ти прийдеш, скажімо, о четвертій дня, то я вже з третьої години відчуватиму себе щасливим. О четвертій я вже почну хвилюватися і непокоїтися. Я узнаю ціну щастю. А як ти приходитимеш коли попало, то я ніколи не знатиму, на яку годину готувати своє серце... Повинні бути обряди.

— А що таке обряд? — поцікавився маленький принц.

— Це теж річ давно забута — розтлумачив лис.— Це те, що робить один день несхожим на інші дні, одну годину — на всі інші години. Є, приміром, такий обряд у двох мисливців. У четвер вони танцюють з сільськими дівчатами. І який же це чудовий день — четвер! Я йду на прогулянку й доходжу аж до виноградника. А якби мисливці танцювали коли попало, всі дні скидалися б один на один і я зовсім не мав би дозвілля.

Так маленький принц приручив лиса. І коли настала пора прощатися, лис казав:

— О, я плакатиму по тобі.

— Сам винний,— мовив маленький принц.— Я ж не хотів тобі нічого лихого, а ти зажадав, щоб я тебе приручив...

— Авжеж,— згодився лис.

— Але ж ти плакатимеш! — мовив маленький принц.

— Виходить, ти нічого не вигадав.

— Вигадав,— заперечив лис.— Згадай, що я казав про золоте збіжжя.

Він замовк. Потім додав:

— Піди ще поглянь на троянди. Ти зрозумієш, що твоя троянда — єдина на світі. А як вернешся попрощатися зі мною, я подарую тобі одну таємницю.

Маленький принц пішов глянути на троянди.

— Ви нітрохи не схожі на мою троянду,— мовив він їм. — Ви ще ніщо. Ніхто вас не приручив, і ви нікого не приручили. Ви такі, як раніше був мій лис. Він нічим не різнився від ста тисяч інших лисів. Але я з ним заприятелював, і нині він — єдиний в усьому світі.

Троянди дуже зніяковіли.

— Ви дуже гарні, але порожні,— сказав іще маленький принц.— Задля вас не схочеться померти. Звісно, випадковий перехожий і про мою троянду подумає, що вона така сама, як і ви. Але вона одна-єдина, над усе найдорожча. Я-бо полив її. Я-бо накрив її скляним ковпаком. Я-бо затулив її ширмою. Я-бо нищив задля неї гусінь, лишив тільки двох чи

трюх, щоб повиводились метелики. Я чув, як вона нарікала і як хвалилась і навіть як замовкала. Троянда ця — моя.

І маленький принц вернувся до лиса.

— Прощай! — мовив він.

— Прощай, — відповів лис. — Ось моя таємниця. Вона дуже проста: лише серце добре бачить. Найголовнішого не побачиш очима.

— Найголовнішого не побачиш очима, — повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.

— Твоя троянда дорога тобі тому, що ти присвятив їй стільки часу.

— Моя троянда дорога мені! — повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.

— Люди забули цю істину, — мовив лис, — але ти не забувай. Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив. Ти відповідаєш за свою троянду.

— Я відповідаю за свою троянду, — повторив маленький принц, аби краще запам'ятати.

XXII

— Добридень, — мовив маленький принц.

— Добридень, — озвався стрілочник.

— Що ти тут робиш? — спитав маленький принц.

— Сортую пасажирів, — відповів стрілочник, — відсилаю їх у поїздах партіями по тисячі душ, поїзд — ліворуч, поїзд — праворуч.

І швидкий поїзд, загуркотівши, мов грім, сяючи вогнями, промчав мимо, аж будка стрілочника заходила ходором.

— Як поспішають, — здивувався маленький принц. — Чого вони шукають?

— Навіть сам машиніст цього не знає, — мовив стрілочник.

Другий швидкий, сяючи вогнями, прогуркотів у зворотний бік.

— Вони вже вертаються? — спитав маленький принц.

— Це не ті, — відповів стрілочник. — Це зустрічний поїзд.

— Вони були невдоволені там, звідки їдуть?

— Люди вічно невдоволені там, де живуть, — відповів стрілочник.

Тут прогуркотів яскраво осяяний третій швидкий.

— Вони женуться за тими першими? — поцікавився маленький принц.

— Ні за ким вони не женуться, — мовив стрілочник. — Вони сплять там, усередині, чи позіхають. Лише діти притуляються носами до вікон.

— Лише діти знають, чого шукають, — сказав маленький принц. — Вони витрачають стільки часу на ганчір'яну ляльку, і лялька стає їм дорога, і якщо її заберуть, діти плачуть...

— Їхнє щастя, — мовив стрілочник.

XXIII

— Добридень, — мовив маленький принц.

— Добридень, — озвався крамар.

Він продавав удосконалені пілюлі, що тамують спрагу. Проковтнеш таку пілюлю, і потім цілий тиждень не треба пити.

— Навіщо ти їх продаєш? — спитав маленький принц.

— Від них велике заощадження часу, — відказав крамар. — За підрахунками експертів, людина заощаджує за тиждень п'ятдесят три хвилини.

— А що роблять у ті п'ятдесят три хвилини?

— Та що хочеш.

"От аби я мав витратити п'ятдесят три хвилини,— помислив маленький принц,— я просто пішов би до криниці..."

XXIV

Збіг тиждень із дня моєї вимушеної посадки, і, слухаючи розповідь про крамаря з пілюлями, я випив останній ковток води.

— О,— сказав я маленькому принцові,— твої розповіді дуже цікаві, але я ще не полагодив свого літака, мені нема чого пити, і я теж був би щасливий, аби міг просто піти до криниці!

— Мій приятель лис...— почав він.

— Хлопче, мені вже не до лиса!

— Чому?

— А тому, що доведеться сконати від спраги...

Він не зрозумів мене і заперечив:

— Добре, коли є приятель, навіть якщо треба сконати. От я, я дуже радий, що приятелював із лисом...

"Він не усвідомлює, яка велика небезпека. Він ніколи не зазнавав ні голоду, ні спраги. Йому досить трошки сонця..." — помислив я.

Проте він поглянув на мене і відповів на мої думки:

— Мені теж хочеться пити... пошукаємо колодязя...

Я втомлено розвів руками: це безглуздя — шукати навмання в безкрайї пустелі колодязя. І все ж ми рушили в дорогу.

Довгий час ми йшли мовчки: нарешті споночило, в небі спалахнули зорі. Від спраги мене трохи лихоманило, і я бачив їх наче вві сні. А в пам'яті все лунали слова маленького принца.

— Отже, і ти знаєш, що таке спрага? — спитав я.

Та він не відповів на моє запитання. Він сказав просто:

— Вода буває потрібна й серцю...

Я не збагнув його слів, але промовчав. Знав, що розпитувати його не слід.

Він утомився. Сів на пісок. Я опустився поруч. Помовчали. Потім він мовив:

— Зорі прегарні, бо десь там є квітка, хоч її й не видно звідси...

— Авжеж,— відповів я, дивлячись на піщані брижі, осяяні місяцем.

— Пустеля гарна...— додав він.

Це правда. Мені завше подобалося в пустелі. Сидиш на піщаній дюні. Нічого не видно.

Нічого не чути. І все ж серед цієї тиші світиться щось...

— Знаєш, чому гарна пустеля? — спитав маленький принц.— Десь у ній ховаються джерела.

Мене дуже вразило: так ось через що це таємниче світіння пісків. Ще пахоятком я жив у старому-престарому будинку — подекували, ніби в ньому сховано скарб.

Звісно, ніхто його так і не знайшов, а може, й не шукав. Але через нього весь той дім був ніби зачарований. На споді свого серця мій будинок ховав таємниці.

— Так,— сказала я,— йдеться про дім, про зірки чи пустелю: того, що являє собою їхню

красу, не побачиш очима!

— Я дуже радий,— озвався маленький принц,— що ти згоден з моїм приятелем лисом. Потім він заснув, я взяв його на руки й рушив далі. Я був схвилюваний.

Здавалося, ніби я несу скорб, тендітний і безборонний. Здавалося навіть, що нічого безбороннішого нема на нашій Землі. У сяйві місяця я дивився на його бліде чоло, на примкнуті вії, і казав собі: "Те, що я бачу, це лише оболонка.

Найголовнішого не побачиш очима..."

Його розтулені вуста затремтіли в усмішці, і я сказав собі ще: "Найзворушливіше в цьому заснулому маленькому принці його вірність квітці, образ троянди, що сяє в ньому, ніби полум'я світильника, навіть коли він спить..." І я зрозумів, що він ще тендітніший і безборонніший, ніж здається. Світильники треба старанно охороняти: порив вітру може погасити їх...

Так я йшов — і на світанні побачив колодязь.

XXV

— Люди набиваються в швидкі поїзди, але вони вже не відають, чого шукають,— мовив маленький принц.— Тому метушаться і снують туди-сюди...

І додав:

— І це все даремно...

Колодязь, до якого ми прийшли, був не такий, як усі колодязі в Сахарі. Звичайно тут колодязь — просто яма в піску. А цей скидався на справжній сільський колодязь. Але поблизу не було жодного села, і я подумав, що це сон.

— От чудасія,— сказав я маленькому принцові,— тут усе наготовлено: і корба, і цебро, і вірьовка...

Він засміявся, торкнув вірьовку, почав крутити корбу. І корба зарипіла, як старий флюгер, що довго іржавів у безвітрі.

— Чуєш? — мовив маленький принц.— Ми збудили колодязь, і він співає...

Я боявся, що він утомиться.

— Я сам витягну,— сказав я,— тобі це не до снаги.

Повільно витяг я повне цебро і поставив його на кам'яне цямриння. У вухах ще бринів спів корби, вода в цебрі ще тремтіла і в ній бігали зайчики.

— Мені хочеться цієї води,— сказав маленький принц,— дай напитись...

І я зрозумів, чого він шукав.

Я підніс цебро до його вуст. Він пив, заплющивши очі. Було гарно, як на бенкеті.

Була то не звичайна вода. Вона народилася від довгої дороги під зорями, від рипу корби, від зусилля моїх рук, люба серцеві, як дарунок. Так у дитинстві, коли я був пахолятком, мені висявали різдвяні гостинці: вогниками свіч на ялинці, органною музикою обідні, лагідними усмішками.

— Люди на твоїй планеті,— промовив маленький принц,— викохують п'ять тисяч троянд в одному саду... і не знаходять того, чого шукають.

— Не знаходять,— погодився я.

— А те, чого вони шукають, можна знайти в одній-єдиній троянді, у ковтку води...

— Авжеж,— погодився я.

І маленький принц додав:

— Але очі не бачать. Шукати треба серцем.

Я напився. Дихалось легко. На світанні пісок такої барви, як мед. І від цієї барви меду я теж був щасливий. Чого б то мені журитись.

— Ти повинен виконати обіцянку,— стиха озвався маленький принц, знову сідаючи коло мене.

— Яку обіцянку?

— Пам'ятаєш... обротьку для мого баранця... Я ж відповідаю за ту квітку.

Я добув із кишень свої малюнки, маленький принц поглянув на них і засміявся.

— Баобаби в тебе схожі на капустини...

— О!

А я так пишався своїми баобабами!

— А в лиса твого вуха... наче роги! І які довгі!

І він знову засміявся.

— Ти несправедливий, хлопче. Я ж ніколи нічого не вмів малювати, хіба що удава в натурі і в розрізі.

— Ні, дарма,— заспокоїв він мене.— Діти й так знають.

І я намалював обротьку для баранця. Віддав малюнок, і серце в мене стислося.

— Ти щось надумав, а я не знаю...

Але він не відповів.

— Бачиш,— мовив він,— завтра минає рік, як я потрапив до вас на Землю.

І замовк. Потім додав:

— Я упав зовсім близько звідси...

І зашарівся.

І знову, бозна й чому, мене оповила якась дивна зажура. Все-таки я спитав:

— Отже, не випадково тиждень тому, того ранку, коли ми познайомилися, ти блукав тут самотою, за тридев'ять земель від людського житла? Ти повертався туди, де тоді упав? Маленький принц зашарівся ще дужче. А я додав нерішуче:

— Може, тому, що минає рік?..

І знову він почервонів. Він ніколи не відповідав на питання, але ж коли червонієш, то це означає "так", еге ж?

— О! — мовив я.— Я боюсь...

Але він перейняв мене:

— Пора тобі братися до роботи. Вертайся до своєї машини. Я чекатиму на тебе тут.

Приходь завтра ввечері...

Мені не стало спокійніше, однаке. Я згадав лиса. Коли ти даєш себе приручити, потім доводиться й плакати.

XXVI

Неподалік від колодязя збереглися руїни давнього кам'яного муру. Наступного вечора, скінчивши з роботою, я вернувся туди і ще здалеку побачив, що маленький принц сидить на краю муру спустивши ноги. І почув його голос:

— Хіба ти не пам'ятаєш? Це було зовсім не тут.

Очевидно, хтось йому відповідав, бо він заперечив:

— Ні, ні! Саме цього дня, тільки не в цьому місці.

Я наближався до муру. Але нікого більше я там не побачив. А проте маленький принц знову мовив комусь:

— Атож, на піску ти побачиш, де мої сліди починаються. Тобі доведеться лише заждати мене. Сьогодні вночі я туди прийду.

До муру лишалося двадцять метрів, але я так само нікого не бачив.

По недовгій мовчанці маленький принц спитав:

— А в тебе добра отрута? Ти певна, що я недовго мучитимусь?

Я зупинився, і серце мені стислося, але я досі ще нічого не розумів.

— Тепер іди,— мовив маленький принц.— Я хочу стрибнути вниз.

Тоді я опустил очі і аж підскочив! Під муром, звівши голову до маленького принца, згорнулася жовта гадючка, від укусу якої людина гине за тридцять секунд.

Намацуючи в кишені револьвера, я бігом кинувся до неї, але, почувши шурхіт моїх кроків, гадюка тихо, мов змеженілий ручай, заструмувала по піску і з ледве чутним металевим дзвоном заповзла поміж каміння.

Я підбіг до муру саме вчасно, щоб підхопити на руки маленького принца, білого мов сніг.

— Що за витівки! Ти вже забалакуєш із гадюками!

Я розв'язав золотого шарфа, який він постійно носив. Змочив йому скроні і відпоїв водою. Але я не зважувався більше ні про що розпитувати. Він поважно глянув на мене і обвив мою шию руками. Я почув, як тіпається його серце, мов у підстреленої пташки. Він сказав мені:

— Я радий, що ти знайшов, у чому там був клопіт із твоєю машиною. Тепер ти можеш вернутися додому.

— Звідки ти знаєш?

Я саме збирався сказати йому, що над усі сподівання таки полагодив літака!

Він нічого не відповів на моє питання, сказав лише:

— Я теж сьогодні вертаюся додому.

Потім додав журно:

— Це куди далі... це багато важче...

Я відчував, що речі діються якісь чудні. Я стискав його в обіймах, наче малу дитину, а проте здавалося, ніби він вислизає просто в якесь провалля, і мені незмога його утримати...

Його задумливий погляд тікав кудись у далечінь.

— У мене лишиться твій баранець. І ящик для баранця. І обротька...

І він сумно всміхнувся.

Я довго чекав. Відчував, що він опритомнював.

— Ти трохи злякався, хлопче...

Ще б не злякатися! Але він тихенько засміявся:

— Куди страшніше буде сьогодні ввечері...

І знову мене обсипало морозом передчуття непоправного. Невже, неville я більше ніколи не почую, як він сміється? Цей сміх для мене — ніби джерело в пустелі.

— Хлопче, я хочу ще почути, як ти смієшся...

Але він сказав:

— Сьогодні вночі минає рік. Моя зірка саме над тим місцем, де я упав рік тому...

— Слухай, хлопче, адже вся ця історія з гадюкою, з побаченням і з зіркою — це просто лихий сон, еге ж?

Але він не відповів. Сказав лише:

— Найголовнішого не побачиш очима...

— Це як із квіткою. Як ти любиш квітку, що росте десь на далекій зірці, вночі тобі любо дивитися на небо. Всі зорі розквітають.

— Авжеж.

— Це як із тією водою. Коли ти дав мені напитися, вода була наче музика... а все та корба й віршовка... пам'ятаєш?.. вода була чудова.

— Вночі ти подивишся на зорі. Моя зірка дуже маленька, я не можу тобі й показати, де вона. Та це й краще. Вона буде для тебе просто одна з численних зірок. І тобі подобатиметься зорювати... Всі зорі стануть тобі за приятелів. І потім я тобі дещо подарую...

І він засміявся.

— О хлопче, хлопче, як я люблю цей твій сміх!

— Оце й буде мій подарунок... це буде, як із тою водою...

— Що ти хочеш сказати?

— У кожної людини свої зорі. Для одних, тих, хто подорожує, вони дороговказ. Для інших це просто маленькі вогники. Для вчених зірки — наукова загадка. Для мого ділка вони золоті. Але всі ці зорі німі. А ти матимеш такі зірки, яких більше ні в кого немає...

— Як це розуміти?

— Я житиму на одній із зірок, я там сміятимусь, і коли ти подивишся вночі на небо, це буде так, наче всі зорі сміються. Ти матимеш зорі, що вміють сміятися!

І він сам засміявся.

— І коли ти втішишся (а втіха таки приходить), ти будеш радий, що познайомився зі мною. Ти завше будеш моїм другом. Тобі захочеться посміятися зі мною. Тоді ти відчиниш вікно, і тобі буде приємно... І твої приятелі будуть неабияк здивовані, що ти смієшся, глядячи на небо. А ти їм скажеш: "Так, так, зорі завше викликають у мене охоту сміятися!" І вони подумують, що ти несповна розуму. Ось яку капость я тобі втну...

І він знову засміявся.

— Це буде так, наче замість зірок я дав тобі безліч дзвіночків, що вміють сміятися...

І він знову засміявся. Потім знову споважнів:

— Знаєш... сьогодні вночі... краще не приходь.

— Я тебе не залишу.

— Я матиму такий вигляд, наче мені зле... Наче я вмираю. Так уже воно буває. Не треба, щоб ти це бачив...

— Я не залишу тебе.

Однак він був заклопотаний.

— Я кажу тобі це... і через гадюку. Не треба, щоб вона тебе вжалила... Гадюки ж злі. Когось ужалити для них утіха.

— Я тебе не залишу.

Щось його заспокоїло.

— Правда, на другий укусу отрути в неї не вистачить.

Тої ночі я не помітив, як він пішов. Він тихо вислизнув. Коли я наздогнав його, він ішов прудко й рішуче.

— А, це ти...— тільки й сказав він мені.

І взяв мене за руку. Але щось іще його тривожило.

— Даремно ти так учинив. Тобі буде боляче. Я буду наче неживий, а насправді це буде не так...

Я мовчав.

— Бачиш... Це дуже далеко. Я не можу забрати свого тіла. Це заважко.

Я мовчав.

— Але це все одно, що покинути стару оболонку. За старими оболонками нема чого жалкувати.

Я мовчав.

Він трохи занепав духом. Але все ж зробив ще одне зусилля:

— Знаєш, це буде гарно. Я теж зорюватиму. І всі зорі будуть наче криниці з рипучою корбою. І всі зорі дадуть мені напиться...

Я мовчав.

— Подумай, як буде чудово! Ти матимеш п'ятсот мільйонів дзвіночків, а я п'ятсот мільйонів струмків...

І тут він теж замовк, бо заплакав...

— Це тут. Дай мені ступити ще крок самому.

І він сів на піску, бо йому стало страшно. Потім він сказав:

— Знаєш... моя троянда... я за неї відповідаю! А вона така квола! І така довірлива.

Єдине, чим вона може захищатися, це чотирма жалюгідними колючками...

Я теж сів, бо мені підломились ноги. Він мовив:

— Ну от. Це все...

Завагався ще з хвилину і встав. І ступив лише крок. Я не міг ворухнутися.

Неначе жовта блискавка майнула біля його ніг. Якусь мить він стояв непорушно. Не закричав. Потім упав — повільно, як падає дерево.

Повільно й нечутно, бо пісок приглушує звуки.

XXVII

І от збігло вже шість років... Я ще нікому не розповідав цієї історії. Коли я повернувся, товариші були раді, що знову бачать мене живого й здорового. Важко було в мене на душі, але я казав їм:

— Це просто втома...

І все ж потроху я заспокоївся. Тобто... не цілком. Але я добре знаю: він на свою планетку повернувся, бо коли розвидніло, я не знайшов на піску його тіла. Воно було не таке вже й важке... А ночами я люблю слухати зорі. Немов п'ятсот мільйонів дзвіночків...

Але ось що дивовижно. В обротьці, намальованій для принцового баранця, я забув

намалювати ремінець! Маленький принц ніколи не зможе надіти її на баранця. І я питаю себе: що ж коїться там, на його планетці? Що, як баранець з'їв троянду? Іноді я кажу собі: "Ні, звичайно, ні! Маленький принц на ніч прикриває троянду скляним ковпаком і пильно стежить за своїм баранцем". Тоді я щасливий. І всі зорі тихенько сміються.

А часом я кажу собі: "Іноді, трапляється, буваєш неуважний... Тоді все може статися! Що, як він якось увечері забув про скляний ковпак або вночі викрався баранець на волю..." І тоді всі дзвіночки мовби плачуть...

Усе це загадкове й незбагненне. Для вас, тих, хто теж полюбив маленького принца, як і для мене, світ стане інший, коли десь, невідомо де, баранець, що його ми ніколи не бачили, можливо, з'їв троянду...

Погляньте на небо. І спитайте себе: "Є ще та квітка чи нема її? Може, баранець її з'їв?" І ви побачите, як усе змінюється...

І ніколи жоден дорослий не зрозуміє, як це важливо!

Це, по-моєму, найкраще й найсумніше місце у всьому світі. Цей же куточок пустелі намальовано й на попередній сторінці, але я намалював його ще раз, щоб вам краще було видно. Саме тут маленький принц уперше з'явився на Землі, а потім зник.

Придивіться уважніше, щоб неодмінно впізнати те місце, якщо колись потрапите до Африки, в пустелю. Якщо вам доведеться проїздити тут, благаю вас, не поспішайте, забаріться трохи якраз під цією зіркою! І якщо до вас підійде золоточубий малий хлопчик, який сміється і не відповідає на ваші питання, ви одразу здогадаєтесь, хто це такий. Тоді — будь ласка — розвійте мою журу, мерщій напишіть мені, що він вернувся.

Леоніві Верту